

आदर्श-प्रश्नपत्रम्
संस्कृतम् (केन्द्रिकम्)
कक्षा - दशमः (X)

समय- होरात्रयम्

पूर्णाङ्कः-100

खण्डः - क (पाठ्यपुस्तकम्)

1. अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा यथानिर्देशं प्रश्नान् उत्तरत-

कश्चिद् राजा स्वमनसि निरन्तरं प्रवर्तमानायाः जिज्ञासायाः समाधानाय कश्मिश्चिदाश्रमे निवसतो मुनेः पार्श्वमुपागच्छत् तं मुनिं च प्रश्नत्रयमपृच्छत् कः समयः श्रेष्ठः? कः पुरुषः श्रेष्ठः? किञ्च कर्म श्रेष्ठम्?

मुनिः उवाच - सः समयः श्रेष्ठः यस्मिन् मानवः परोपकारे व्यापृतः, कस्यापि सहायतां कामयमानः समक्षं वर्तमानः पुरुषः एव श्रेष्ठः, श्रेष्ठं कर्म च तद् येन हृदयपरिवर्तनमपि जायते । राजा मुनेरुत्तरप्रदानपद्धत्या प्रमुदितः भूत्वा स्वनगरं गतः।

(i) अधोलिखितयो प्रश्नयोः उत्तरं लिखत-

1 + 2 = 3

(क) राजा कुत्र आगच्छत्?

(ख) राजा किमर्थं मुनेः पार्श्वम् उपागच्छत्?

(ii) अधोलिखितपदानां समानार्थकपदानि गद्यांशात् चित्वा लिखत-

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

(क) ज्ञातुम् इच्छा

(ख) प्रसन्नः

2. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा यथानिर्देशं प्रश्नान् उत्तरत-

उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहन्ति बोधिता।
अनुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्ध्यः॥

(i) अधोलिखिततानां प्रश्नानाम् उत्तरं लिखत-

1 + 2 = 3

(क) पशुनापि किं गृह्यते?

(ख) पण्डितः जनः किं बुद्ध्यति?

(ii) “उदीरितः अर्थः अनयोः पदद्वयोः विशेषणपदं किमस्ति? लिखत।

1

(iii) विलोमपदं लिखत-

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

(क) मूर्खः

(ख) उक्तम्

(iv) “हयाश्च नागाश्च वहन्ति बोधिता”-वाक्येऽस्मिन् क्रियापदं किमस्ति? लिखत।

1

3. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा यथानिर्देशं प्रश्नान् उत्तरत-

चन्दनदासः-जयतु आर्यः।

चाणक्यः-श्रेष्ठिन्! स्वागतं ते। अपि प्रचीयन्ते संव्यवहाराणां बृद्धिलाभाः?

चन्दनदासः-(आत्मगतम्) अत्यादरः शङ्कनीयः। (प्रकाशम्)

अथ किम्? आर्यस्य प्रसादेन अखण्डिता मे वणिज्या।

चाणक्यः-भो श्रेष्ठिन्! प्रीताभ्यः प्रकृतिभ्यः प्रतिप्रियमिच्छन्ति राजानः।

चन्दनदासः-आज्ञापयतु आर्यः किं कियत् च अस्मज्जनादिष्यते इति।

- (i) संस्कृतभाषया प्रश्नान् उत्तरत- 1 + 1 + 2 = 4
- (क) अस्मिन् नाट्यांशे कयोः मध्ये वार्ता प्रचलति?
- (ख) चन्दनदासः केन कारणेन चाणक्यं प्रति शङ्कां करोति?
- (ग) प्रीताभ्यः प्रकृतिभ्यः प्रतिप्रियमिच्छन्ति राजानः इत्युक्ते चन्दनदासः किं कथयति?
- (ii) अधोलिखितयोः पदयोः समानार्थकपदं नाट्यांशात् चित्वा लिखत- $\frac{1}{2} \times 2 = 1$
- (क) वृद्धिं प्राप्नुवन्ति (ख) वाणिज्यम्
- (iii) “अखण्डिता वणिज्या अनयोः पदद्वयोः विशेष्यपदं चित्वा लिखत। 1
4. कयोश्चित् द्वयोः हिन्दीभाषया आङ्ग्लभाषया वा भावार्थं लिखत- 3 + 3 = 6
- (क) एकदा सा कावेरीतीरपत्तने विगलितसमृद्धिं, विरलभूषणां कुमारीमपश्यत्। तस्या अतुलित-रूप-सम्पदाभिभूतः शक्तिकुमारः अचिन्तयत् सेयमाकृतिर्न शील- विरोधिनी।
- (ख) श्रमक्लमपिपासोष्ण-शीतादीनां सहिष्णुता ।
आरोग्यं चापि परमं व्यायामादुपजायते ॥
- (ग) कुशलवौ - (रामस्य समीपम् उपसृत्य प्रणम्य च) अपि कुशलं महाराजस्य?
रामः - युष्मदर्शनात् कुशलमिवा भवतोः किं वयमत्र कुशलप्रश्नस्य भाजनम् एवं न पुनरतिथिजनसमुचितस्य कण्ठाश्लेषस्य। (परिष्वज्य) अहो हृदयग्राही स्पर्शः।
5. कयोश्चित् द्वयोः हिन्दीभाषया आङ्ग्लभाषया वा सप्रसङ्गं व्याख्यां कुरुत- 4 × 2 = 8
- (क) अद्याशनं शिशुजनस्य बलेन जातं
श्वो वा कथं नु भवितेति विचिन्तयन्ती।
इत्यश्रुपात मलिनीकृतगण्डदेशा
नैच्छद् दरिद्रगृहिणी रजनीविरामम्॥
- (ख) निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति
ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति।
अकारणद्वेषि मनस्तु यस्य वै
कथं जनस्तं परितोषयन्ति॥
- (ग) रामः-अतिदीर्घः प्रवासोऽयं दारुणश्च। (विदूषकमवलोक्य जनान्तिकम्) कुतूहलेनाविष्टो मातरमनयोर्नामतो वेदितुमिच्छामि न युक्तं च स्त्रीगतमनुयोक्तुम् विशेषस्तपोवने। तत्र कोऽत्राभ्युपायः?
6. अधोलिखितस्य श्लोकस्य अन्वयं कुरुत- 2
- आश्वास्य पर्वतकुलं तपनोष्णतप्त-
मुद्गमदावविधुराणि च काननानि।
नानानदीनदशतानि च पूरयित्वा।
रिक्तोऽसि यज्जलद! सैव तवोत्तमा श्री।
7. रेखाङ्कितपदमाधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत- 1 × 5 = 5
- (i) त्वम् मानुषात् विभेषि?
- (ii) गात्राणां सुविभक्तता व्यायामेन संभवति।
- (iii) सा कन्या अतिथिं स्नानाय प्रेरितवती।
- (iv) महानगरेषु वाहनानाम् अनन्ताः पंक्तयः धावन्ति।
- (v) व्यायामः गुणैः हीनम् अपि सुदर्शनं करोति।

8. अधोलिखितवाक्यानि घटनाक्रमानुसारं लिखत-

$\frac{1}{2} \times 8 = 4$

- (i) व्याघ्रः व्याघ्रमारी इयमिति मत्वा पलायितः।
- (ii) प्रत्युत्पन्नतिः सा श्रृगालम् आक्षिपन्ती उवाच।
- (iii) जम्बुककृतोत्साहः व्याघ्रः पुनः काननम् अगच्छत्।
- (iv) मार्गं सा एकं व्याघ्रम् अपश्यत्।
- (v) व्याघ्रं दृष्ट्वा सा पुत्रौ ताडयन्ती उवाच-अधुना एकमेव व्याघ्रं विभज्य भुज्यताम्।
- (vi) बुद्धिमती पुत्रद्वयेन उपेता पितुर्गृहं प्रति चलिता।
- (vii) त्वं व्याघ्रत्रयम् आनेतुं प्रतिज्ञाय एकमेव आनीतवान्।
- (viii) गलबद्धश्रृगालकः व्याघ्रः पुनः पलायितः।

9. स्वकीयेन स्मरणेन पाठ्यपुस्तकस्य श्लोकमेकं लिखित्वा तस्य अर्थमपि लिखत। (यः प्रश्नपत्रेऽस्मिन् नास्ति)

$1 + 2 = 3$

अथवा

गुणवती कन्या कथायाः सारांशं स्वभाषया लिखत।

10. अधोलिखितानि पदानि प्रयुज्य संस्कृतेन वाक्यानि रचयत-

$1 \times 3 = 3$

- (i) शिशवः
- (ii) भानुः
- (iii) सलिलम्

11. शुद्धं विकल्पं चित्वा रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत-

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

- (i) अस्ति द्रविडेषु नाम नगरी (कञ्चनपुर/काञ्ची)
- (ii) अत्रं जीवितं जातं, प्रकृतिः एव शरणम् अस्ति। (सुखावहं/दुर्वहम्)
- (iii) वायुमण्डलं अद्य दूषितम्। (भृशम्/अल्पम्)
- (iv) सदृशं किञ्चित् स्थौल्यापकर्षकं नास्ति। (व्यायामेन/भोजनेन)

खण्डः - ख (व्याकरणम्)

1. (क) अधोलिखितेषु सन्धिं कुरुत-

$1 + 1 = 2$

- (i) अन्य + अपि
- (ii) कः + चित्

(ख) सन्धिविच्छेदं कुरुत-

$1 + 1 + 1 = 3$

- (i) पितुर्गृहम् = +
- (ii) शिशवस्तु = +
- (iii) जानाम्यहम् = +

2. कोष्ठकेषु दत्तेषु पदेषु यथानिर्दिष्टां विभक्तिं प्रयुज्य रिक्तस्थानानि पूरयत-

$1 + 1 + 1 = 3$

- (i) व्यायामः हीनमपि सुदर्शनं करोति। (गुण-शब्दे तृतीया)
- (ii) मोहनः प्रति गच्छति। (गृह-शब्दे द्वितीया)
- (iii) सूपकारः भोजनं जिघ्रति। (नासिका-शब्दे तृतीया)

3. विकल्पेषु शुद्धं विकल्पं चित्वा रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत-

$1 + 1 + 1 = 3$

- (i) अहं प्रकृतेः शोभां । (पश्यसि/पश्यामि/पश्यति)
- (ii) समग्रं भारतम् उल्लासे मग्नः । (आसीत्/आसन्/आस्ताम्)
- (iii) छात्राः द्राक्षारसं । (पिबति/पिबन्ति/पिबामि)

4. मञ्जूषायाः उचित-अव्ययपदं चित्वा रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत-

1 + 1 + 1 + 1 = 4

शनैः शनैः, श्वः, सर्वत्र, अन्यथा

- (i) ईश्वरः अस्ति।
- (ii) परिश्रमं कुरु असफलः भविष्यसि।
- (iii) सः सर्वं कार्यं करोति।
- (iv) अहं वाराणसीं गमिष्यामि।

5. (क) प्रकृति-प्रत्ययविभागं कुरुत-

1 + 1 + 1 = 3

- (i) स्मरणीयः =
- (ii) सरलता =
- (iii) दैनिक =

5. (ख) प्रकृति-प्रत्ययं योजयत-

1 + 1 = 2

- (i) लोभ + णिनि =
- (ii) आस् + ल्युट् =

6. कोष्ठकेषु दत्तेषु विकल्पेषु शुद्धं विकल्पं विचित्य रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत-

1 × 5 = 5

- (i) परितः सैनिकाः सन्ति। (देशस्य/देशम्/देशे)
- (ii) पुत्रः सह गच्छति। (जनकेन/जनकस्य/जनकाय)
- (iii) धनिकः धनं यच्छति। (निर्धनम्/निर्धनाय/निर्धने)
- (iv) कृषकाः आगच्छन्ति। (क्षेत्रेण/क्षेत्रम्/क्षेत्रात्)
- (v) माता स्निह्यति (पुत्रम्/पुत्रस्य/पुत्रे)

अथवा

कोष्ठकेषु दत्तेषु शब्देषु उचितां विभक्तिं प्रयुज्य रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत-

- (i) फलं रोचते। (बालक)
- (ii) छात्रः लिखति। (लेखनी)
- (iii) गृहिणी भोजनं ददाति। (याचक)
- (iv) उदिते तमः नश्यति। (सूर्य)
- (v) आरक्षी निर्बलं रक्षति। (दुर्जन)

7. (क) अधोलिखितानां पदानां समस्तपदं लिखत-

1 × 3 = 3

- (i) शक्तिम् अनतिक्रम्य
- (ii) नीलः कण्ठः यस्य सः
- (iii) ग्रामस्य समीपम्

(ख) विग्रहं लिखत-

1 × 2 = 2

- (i) नीलोत्पलम् =
- (ii) मुग्धमतिः =

खण्ड: - ग (रचनात्मकं कार्यम्)

1. रुग्णतावशात् विद्यालयं प्राप्तुं असमर्थः त्वम् दिनत्रयस्य अवकाशाय प्रधानाचार्यं प्रति आवेदनपत्रं लिखत। 5

अथवा

शैक्षिकभ्रमणाय नैनीतालं गन्तुकामः त्वम् एकसहस्ररूप्यकाणि प्राप्तुं पितरं प्रति पत्रं लिखत।

2. (मैट्रोयान/जनसंख्यावृद्धि) चित्राधारितं पञ्चवाक्यानां रचनां कुरुत। 5

अथवा

पुस्तकमेलापकस्य वर्णनं कुर्वन् पञ्चवाक्यानि लिखत।

3. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा अधःदत्तान् प्रश्नान् उत्तरत-

विद्या मनुष्यस्य सर्वश्रेष्ठं धनम् अस्ति। इयम् अस्माकं दुर्व्यसनं दूरीकरोति, अज्ञानताम् अपनयति, उचितानुचितयोः ज्ञानं च कारयति। विदेशगमने इयम् बन्धुवत् कार्यं करोति। विद्यया वयम् उच्चपदं विन्दामः। एषा सन्मार्गं चलितुं प्रेरयति। विद्यया वयं धनं, मानं यशः च प्राप्नुमः।

- (क) अधोलिखितप्रश्नस्य उत्तरं संस्कृतभाषया लिखत- 1 × 1 = 1

(i) का उचितानुचितयोः ज्ञानं कारयति?

- (ख) विद्यया वयं किं-किं प्राप्नुमः? लिखत। 1

- (ग) अपनयति इत्यस्य शुद्धम् अर्थं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत- 1

(i) आनयानि (ii) कारयति (iii) दूरीकरोति (iv) प्रेरयति।

- (घ) विन्दामः इत्यस्मिन् पदे को धातुः? 1

- (ङ) 'विद्यया' इति पदे का विभक्तिः अस्ति? 1

4. अधोलिखितवाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादं कुरुत- 1 × 5 = 5

- (i) बालक पिता के साथ बाजार जाता है।
(ii) मेरा घर विद्यालय के समीप है।
(iii) पेड़ से पत्ते गिरते हैं।
(iv) घर में अनेक वस्तुएँ हैं।
(v) विद्यालय के चारों ओर वृक्ष हैं।

अथवा

अशुद्धिसंशोधनं कृत्वा वाक्यानि लिखत-

- (i) अहम् पाठं पठिष्यति।
(ii) गृहस्य उभयतः वृक्षौ स्तः।
(iii) अध्यापकं नमः।
(iv) सः चरणस्य खञ्जः अस्ति।
(v) बालकः सिंहेन विभेति।